

MÜBADİLLERİN YUNANİSTAN'DAKİ MAL KAYITLARI VE MUHTELİT MÜBADELE KOMİSYONU TASFİYE TALEPNAMELERİ

Ercan ÇELEBİ*

Özet

30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi gereğince Türkiye'ye gelen ve iskân edilen mübadillerden tarımla uğraşanlarına arazi, bağ, bahçe, zeytinlik ve birtakım meyve ağaçları ile sanatkâr olanlarına dükkân, mağaza, imalâthane ve fabrika gibi üretim araçlarının verildiği ve mübadillerin çift hayvanı, tohumluk, ziraat araç-gereçleri ve çeşitli donatım malzemeleri ve kredilerle desteklendiği bilinmektedir. Bununla birlikte bütün bu üretim araçlarının mübadillere ne miktarda verileceği konusunun belirlenebilmesi için, mübadillerin Türkiye'ye gelmeden önce, Yunanistan'da bulunan mallarını kaydettilmesi ve buna dair bir mal bildirim belgesini tanzim ettirmiş olması gerekmektedir. Bu çalışmada mübadillerin terk edeceği ya da yanlarında götürebileceği mallarla ilgili kurallar ile bu malların tasfiyesi ve kıymetlerinin belirlenmesine dair temel ilkelerin neler olduğu konusunda tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Lozan, Mübadele, Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon), Tasfiye Talepnameleri.*

THE REFUGEES' PROPERTY RECORDS IN GREECE AND VARIOUS CLEARANCE DOCUMENTS OF THE MIXED EXCHANGE COMMISSION

Abstract

Regarding to the agreement signed on 30th January, 1923 the immigrants who arrived to Turkey were given fields, gardens, olive gardens, fruit trees, shops, stores, work-shops and factory according to their occupations. These people were also supported with credits, agricultural materials, farm animals and other necessary stuff. To determine how much they were supported with these necessary materials, they had to fill in a form to declare their property in Greece before arriving to Turkey. In this study it is tried to determine the prices, rules and clearance of the properties which the immigrants had in Greece.

Key words: *Lossanne, Exchange, Mixed Exchange Committee, Clearance Documents.*

* Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e-celebi@hotmail.com.

Giriş:

Göç hareketleri sonucunda göçmenlerin geldikleri ülkedeki yerli ahali ile uyum süreci, göç eden grubun yerli ahali ile teması, iletişimi ve katılımına bağlı olarak zor ya da kolay olabilmektedir. Bu noktada göç eden grubun sahip olduğu destekler, göç edilen ülkede kendilerine karşı oluşturulan sosyal tutumlar, yeni yaşamdan beklentiler, yeni yaşam stratejilerinin geliştirilmesi bakımından etkili olmaktadır. Fizikî olarak yeni bir çevre ve mekân, değişen nüfus yoğunluğu; biyolojik olarak yeni beslenme şekilleri ve ortaya çıkan hastalıklar; politik olarak yeni bir politik grubun kontrolü; ekonomik olarak yeni istihdam biçimleri; kültürel olarak maddî ve manevî değişimler; sosyal olarak yeni sosyal ilişkiler hem grup hem birey için yeni, zorlayıcı deneyimlerin yaşanmasına neden olmaktadır.¹ 1923 yılı Kasım ayında ilk mübadil kafilelerinin sevkleriyle başlayan mübadeleye dair işler; gerek gelenlerin işleri, geçici barınma sorunlarının çözüme kavuşturulması, sağlık sorunlarının giderilmesi, iskân mıntıklarına götürülüp yerleştirilmeleri, kendilerine ev, arazi, dükkân, tohumluk, zirâî araç-gereçlerin verilerek üretici konuma getirilmeleri ve gerekse Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkan uygulamadaki sorunlarla birlikte 1930 yılına kadar devam etti.² Şüphesiz bu sorunların en büyüğünü, mübadillerin Yunanistan'da terk edecekleri malların tasfiyesi ve kıymetlerinin belirlenmesi ile bu mallara karşılık olmak üzere Türkiye'de kendilerine verilecek olan malların miktarı konusu oluşturmuştur.

Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Tasfiye Talepnâmeleri

Bilindiği üzere “*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*”, Türk ve Yunan Hükümetleri’nce 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan’da imzalanmıştır.³ Mübadillerin terk edeceği ya da yanlarında götürebileceği mallar ile ilgili kurallar ve bu malların tasfiyesi ve kıymetlerinin belirlenmesine dair esaslar da, “*Mübadele Sözleşmesi*” ile belirlenmiştir. Buna göre: mübadiller her çeşit taşınır mallarını beraberlerinde götürmekte veya naklettirmekte serbest olacaklar ve bu sebeple kendilerinden herhangi bir vergi alınmayacaktır. Ancak “*emval-i menkûlelerinin tamamını veya bir kısmını beraberinde götürmeye kudretiyab olamayacak olan muhacirîn*” bunları mahallerinde bırakabilecek, bu halde bırakılacak olan malın bir envanteri çıkarılarak değeri, mal sahibi mübadilin gözü

¹ Belkis Kümbetoğlu, “Göçmenlik Mültecilik, Yeni Bir Yaşam ve Sonrası”, *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara 1997, s. 271–272.

² Mahmut H. Şakiroğlu, “Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihî Notlar”, *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı*, (1985’ten Ayrı Basım), Ankara 1985, s. 232–233; Orhan Türker, “Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ahali Mübadelesinin 75. Yılı”, *Tarih ve Toplum*, sa. 172, Nisan 1998, s. 35.

³ Sözleşmenin tam metni için bkz. *Başbakanlık Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, 272.00.12/40.40.3; Düstur, 3. Tertip, c. 5, Ankara 1948, s. 84 vd.; *Lozan Muabedenâmesi (24 Temmuz 1923)*, İstanbul 1339; Mehmet Esat Atuner, *Mübadeleye Dair Türkiye ile Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenâmeler, Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Tarafsız Aşaların Hakem Kararları*, İstanbul 1937, s. 3-10; *İskân Tarihçesi*, İstanbul 1932, s. 8-11; *Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları*, (Der: Ahmet Yavuz), I. Takım, c. I, Ankara 1969, s. 18-24; *Şarkî Kârib Umûru Hakkında Lozan Konferansı (1922-1923)*, c. 2, İstanbul 1340, s. 105-110, 113-115; Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanakları*, C. I, Takım I, Ankara 1969, s. 89-98; *Anadolu’da Yenigün*, 1 Şubat 1339.

önünde belirlenerek bir “*zabit varakası*” düzenlenecekti. Dört nüsha olarak düzenlenecek olan bu belgenin bir tanesi “*memurin-i mahalliyeye nezdinde*” kalacak, biri tasfiye işlerini yürütecek olan “*Mubtelit Komisyon’a*”, diğeri mübadilin “*hicret ettiği memleketin hükümetine*”, ve sonuncusu da “*mubacire*” verilecekti.⁴ Bu belge, mübadillerin Türkiye’ye getirmeleri gereken en önemli belge niteliğini taşımaktaydı.⁵

Mübadillere ait tasfiye taleplerleri, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı tarafından tasnif edilerek, “*Mubtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleplerleri Katalogu*” adı altında 21 cilt olarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.⁶ Bu çalışmanın temelini oluşturmak üzere bahse konu arşiv katalogundan rast gele birer tasfiye taleplerleri seçilmiştir. Belgelerden anlaşıldığına göre tasfiye taleplerleri, mübadillerin ifadesi üzerine doldurulmuş ve şahitleri ile birlikte mübadilin bulunduğu yerin mahalli idarelerince onaylanmıştır. Tasfiye taleplerlerinde, mübadilin kimlik bilgilerinin yer aldığı birinci sayfada: “*kayıt tarihi*” ve “*kayıt numarasından*” sonra, “*ihbar*” başlığı altında “*esbab-ı müracaatın yanlış veya mübalâğalı beyannâme ita etmesinin*” kendi zararına olacağı belirtilmiş ve sonrasında dilekçe sahibinin kimlik bilgilerine geçilmiştir. “*Müsted’inin Hüviyeti*” başlığı altında sırası ile mübadilden “*isim ve pederinin ismi*”, geldiği “*memleket (livası, kazası, şebri ve karyesi)*”, Türkiye’de “*sakin bulunduğu mahal (livası, kazası, şebri ve karyesi)*”, ve “*san’atı*” nı belirtmesi istenilmiştir. İkinci ve üçüncü sayfalar mübadilin bulunduğu yerdeki emval-i gayr-i menkûlesine ait bilgileri ihtiva eden cetvelden oluşmaktadır (cetvel a). Dokuz sütuna ayrılmış olan bu cetvelde, mübadilden sırası ile “*Emlâk ve arazinin cinsi ve nev’i (hane, mağaza, tarla, bağ, bostan, orman, mera vs.)*”, “*Mesaba-i sathiyyesi (dönüm veya arşın murabba’i)*”, “*Arazinin yetiştirdiği mahsulâtın nev’i (bububat, tütün, bağ vs.)*”, “*Emlâk ve arazinin kâ’in bulunduğu mahal (mahalle, mevki, sokağın ismi ve numarası)*”, “*Emlâk ve arazinin suret-i tasarrufu (ferâğ, intikâl, hibe)*”, “*Tapu senetlerinin veya diğer vesait-i tasarrufiyenin tarih ve numaraları (suretleri rapit olunacaktır)*”, “*Tapu senedi kimin adına mukayyettir*”, “*Emlâk ve arazinin tapu senedinde mukayyet kıymeti (altın Türk Lirası hesabıyla)*”, hanelerini doldurması istenilmiştir. Dördüncü sayfa “*Müsted’inin terk eylediği emval-i menkûle*” ye ait olan cetveldir (cetvel b). Bu cetvel mübadile ait “*Eşya-i beytiyye (altın Türk Lirası üzerinden mecmu’u kıymeti)*”, ve “*hayvanat (adedi, cinsi, altın Türk Lirası üzerinden kıymet mecmu’ası)*” olmak üzere üç haneden oluşmaktadır. Beşinci sayfada ise

⁴ Rumeli mübadillerinden Kölemezli Murtaza bu beyannâmelerle ilgili olarak şu satırları aktarır: “*Mübadele Komisyonu azaları geldi. Bir de, hane başına kâğıt bıraktılar. Bu kâğıtlardan birer tane veriyorum. Buruşturmayın, kırıştırmayın ve üzerlerine hiçbir şey yazmayın. Sadece örnek olsun. Ona göre bu kâğıtlara yazılacakları ayrı bir kâğıda yazın, bana getirin hepsini birlikte yazınız. Okuyuşar gençlerde bana yardımcı olur herhalde. Bu kâğıtlara hane balkuntuz, malunuz, mülkünüz her şeyiniz yazılacak*” dedi. Bkz. Murtaza Kölemezli, *Elveda Rumeli*, İzmir 2002, s. 67.

⁵ Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923–1925)*, İstanbul 1995, s. 72.

⁶ Bu konudaki çalışmalar devam etmekte olup mevcut 21 cildin 1 ve 2’nci cildi Cezair-i Bahr-i Sefid Midilli; 3 ve 4’ncü cildi Cezair-i Bahr-i Sefid Midilli-Molova; 5’nci cildi Cezair-i Bahr-i Sefid Midilli-Dilmar; 6’ncı cildi Cezair-i Bahr-i Sefid Sakız; 7, 8 ve 9’ncü cildi Girit-Hanya; 10, 11 ve 12’nci cildi Girit Kandiyeye; 13’ncü cildi Girit-Kandiyeye ve Girit-Laşid; 14 ve 15’nci cildi Girit Resmu; 16, 17, 18, 19 ve 20’nci cildi Manastır-Filorina mübadillerinin tasfiye taleplerlerinden oluşmaktadır. Hazırlanan kataloglar iki bölümden oluşmakta olup I. Bölümde: belgelere ait özetler yer almaktadır. II. Bölümde ise: konu indeksi, tüzel kişi adları indeksi, madde ve yer adları indeksi bulunmaktadır. Bu arada çalışmalarından dolayı Devlet Arşivleri Genel Müdürü Sayın Doç. Dr. Yusuf Sarınoy Bey ile arşiv çalışanlarına teşekkür etmek gerekir.

“vekâletnâme” yer almaktadır. Kimi mübadillerin “tasfiye muamelâtı için Muhtelit mübadele veya Tâli komisyonlar nezdinde kendilerini temsil ve hukuklarının müdafası hususunda “ vekil tayin ettikleri görülmektedir.⁷

Bu arada malları Yunanlılarca müsaade edilen mübadillerin, müsadere edilen mallarını belgelemeleri halinde, Yunan makamlarınca mallarının tazmin edileceği kendilerine bildirilmiş olduğundan,⁸ malları müsadereye uğrayan mübadillerin, müsadere edilen mallarını gösterir bir belgeyi de tasfiye talepnâmelerine ilâve ettikleri görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre malları müsadereye uğrayan mübadillerden, yukarıda içerikleri hakkında bilgi verdiğimiz “(a) ve (b) cetvellerinde belirttikleri emvallerinin hangi tarihte müsadere edildiğini” ve yine “müsadere edilen emvallerinin 1909 ile 1914 yılların arasındaki senelik gelirinin ne kadar olduğunu” beyanlarında belirtmeleri istenilmiştir.⁹

Tasfiye talepnâmeleri arasında görülen diğer bir belge, Yunanistan’ı 18 Ekim 1912 tarihinden önce terk etmiş olan Türklerin, Yunanistan’da bulunan malları ile ilgili kayıtlardır. Bilindiği üzere 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele sözleşmesi’nin 2’nci maddesinde bununla ilgili hususa açıklık getirilmiştir. İlgili maddeye göre: mübadele edilecek toprakları, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, sözleşmenin 1’nci maddesinde¹⁰ öngörülen mübadelenin kapsamına girmiş sayılacakları gibi, sözleşmede kullanılacak göçmen tabiri 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek veya tüzel kişileri de kapsayacaktır.¹¹ Anlaşıldığı üzere mübadeleye tâbi toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden önce terk etmiş olan Türk ve Rumlarda mübadil kapsamında bulunmaktadır.¹² Bununla birlikte 30 Ekim 1923 tarihli Mübadele Mukâvelesi, 18 Ekim 1912 tarihinden önce yurtlarını terk etmiş olanların mallarına dair işleri tanzim

⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 130.16.13.02/24.175.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi bundan sonraki dipnotlarda BCA olarak gösterilecektir.

⁸ Bilindiği üzere öncesinde Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon) Türk heyeti Başkanı Tevfik Rüştü Bey, Yunanistan’daki Türk emlakî meselesini, Yunan Başvekili Kafandaris ile görüşmüş, bu görüşmede Yunan Başvekili gerekli emirlerin verildiğini ifade etmiştir. Muhtelit mübadele Komisyonu Yunan Heyeti Reisi Papas, malları müsadereye uğrayanların bir listesinin kendilerine verilmesini isteyerek, bu konuda gerekli tedbirlerin alınacağı taahhüdünde bulunmuştu. Bkz. BCA, 030.10.1/121.864.23. Muhtelit Mübadele Komisyonu ve faaliyetleri için ayrıca bkz. Ercan Çelebi, “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2006, s. 107–120.

⁹ Manastır-Florina mübadillerinden Eminoğlu Bekir Ağa’nın müsadere olunan mallarına dair verdiği beyannâme şu şekildedir: “a cetvelinde muharrer emval-i gayr-i menkûlemi sene 332 taribinde kâmilen hükümet-i Yunaniye zabt ve idare etmiştir. On sene bu arazi üzerinde hiçbir suretle tasarrufum tanınmamış olduğu cibetle, ber suretle intifa’dan mahrum kaldım. Balkan Harbi’nden evvelki rayiç nazâr-ı dikkate alınmak şartıyla 58 dönüm arazi senede 58 Lira temin ittiğine nazaran, on sene zarfında 580 Lira hükümet-i Yunaniye zimmetine taalluk etmiş olduğuna, mebalîğ-i mezâkirün hükümet-i Yunaniyeden ba-tabkik tarafıma itasını temenni ederim. (Şabitler ve mühürleri)” (BCA, 130.16.13.02/149.1.1).

¹⁰ Madde 1: “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümeti’nin izni olmadıkça Türkiye ya da Yunan Hükümeti’nin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşmeyeceklerdir”. Bkz. BCA, 272.00.12/40.40.3.

¹¹ Mübadele Sözleşmesi Md. 2, Bkz. BCA, 272.00.12/40.40.3.

¹² *Ahenk*, 16 Mart 1340.

etmemiştir.¹³ Bu durumun İsmet Paşa ile Yunan Heyeti arasındaki ayrı bir görüşmede ele alındığı anlaşılmaktadır: Buna göre:

“Malik oldukları salâhiyet-i mutlaka ile hareket eden vazî’l-imzâzerler, 18 Teşrinievvel 1912 tarihinden mukaddem Girit Adası da dâhil olmak üzere Yunanistan’ı terk edip o vakitten beri Yunanistan baricinde yaşamış olan Müslümanların 30 Kânunusani 1923 tarihinde Lozan’da akdedilen Mübadele-i Ahali Mukavelesi muhteviyatının mevzu bahis etmemiş olduğu bu kükularına hiçbir halel iras edilmeyeceğini Yunanistan namına beyan ederler. Bu Müslümanlar emlaklerini serbestçe tasarruf haklarını muhafaza edeceklerdir”.¹⁴

Anlaşılabacağı üzere bu kapsamda yer alan Müslümanların malları hakkında tatbik edilmiş bulunan bütün uygulamalar geçersiz sayılmış; Yunan Hükümeti ve memurları tarafından el konulmuş malların ya da bu mallara ait gelirlerin sahiplerine iadesi kabul edilmiştir. Bunun içinde, 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi’nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı aylık dönem içinde, ilgililerin durumlarını bildirerek yetkili makamlara müracaat etmeleri istenilmiş;¹⁵ gerekli olan vesikalar ise Hariciye Vekâleti’nce tespit edilerek, mahallerine tamim edilmiştir.¹⁶ 1912 tarihinden önce ya da sonra Türkiye’ye gelmiş olanlar ise, tasarruf haklarının devamının sağlanması ve mübadeleye tâbi tutulabilmeleri için, Karma Komisyon’a göstermek zorunda oldukları tasarruf vesikalarını, İstanbul vilâyetine vermek zorunda idiler.¹⁷ Bu durumda olanların mallarına tasarruf edebilmeleri için yanlarında bulundurmamak durumunda oldukları belgeler şunlardı:¹⁸

- 1- Emval-i gayr-i menkûleye mutasarrıf olanlara ait tapu senedi,
- 2- Tapu senedini kaybetmiş olanların kaza ve köylerinde bulunan bilirkişi niteliğindeki iki kişi tarafından mühürlenmiş beyannâme,
- 3- Emval-i gayr-i menkûlesi varislerine intikâl etmiş olanlar için, mahkemelerden alınacak ilâmın asıl ve sureti,
- 4- Şahıs, hüviyet ve tabiiyetleri bilirkişi niteliğindeki iki kişi tarafından onaylanacak “tezkîre-i Osmanîye suret-i musaddıkası”,
- 5- Yunanistan’ı 18 Ekim 1912 tarihinden evvel terk ettiğine ve Türkiye’de ikâmet ettiğine dair bilirkişi niteliğindeki iki kişi tarafından mühürlenmiş beyannâme.

¹³ İsmet Paşa Heyet-i Vekile Riyaseti’ne çekmiş olduğu 21 Kânunusani 1339 tarihli telgrafında Yunanistan’ın 1912 yılından itibaren çıkarmış olduğu birtakım kanunlarla Müslümanlara ait malları zapt ve müsadere ettiklerini, bununla birlikte el konulmuş bütün malların sahiplerine iadesine çalıştıklarını bildirmekte idi. Bkz. Bilâl Şimşir, *Lozan Telgrafları (1922–1923)*, I, Ankara 1990, s. 419.

¹⁴ *Vakit*, 5 Ağustos 1339; *Akşam*, 16 Mart 1340; İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları*, Ankara 1983, s. 191.

¹⁵ *İstikbal*, 17 Eylül 1339. Bütün bunlardan başka, her iki tarafa ait, ayrıca bankalarda bulunup 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren müsadere edilmiş olan para, mücevherat ve tahvil senetleri de sahiplerine iade edilecekti. Bkz. *Tenbid-i Efkâr*, 17 Mart 1340; *Ahenk*, 16 Mart 1340; *Vatan*, 4 Eylül 1340.

¹⁶ *Anadolu’da Yenigün*, 20 Eylül 1339; *Vakit*, 20 Eylül 1339.

¹⁷ *Anadolu’da Yenigün*, 15 Teşrinievvel 1339.

¹⁸ *İstikbal*, 26 Teşrinievvel 1339. İstanbul’da mübadiller tarafından yapılan bir toplantı esnasında mübadillerden Seyfeddin Bey, 70.000 Drahmi sarf ettiği halde mallarının kaydını gösteren beyannâmeyi alamadığını, Yunan resmî makamlarının bu sebeple gereken her türlü zorluğu gösterdiğini belirtmektedir. Bkz. *Vakit*, 12 Eylül 1340.

Müracaat edecek olanların izleyecekleri usûl ise şu şekilde belirlenmişti: Bunun için Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nce İstanbul'da bir "beyannâme kalemi" oluşturulmuştu. Beyannâmeler iki suret halinde hazırlanmış, beyaz nüsha doldurulduktan sonra beyannâme kalemine teslim edilecek, renkli nüsha ise mübadilde kalacaktı. Beyannâmelerde müdüriyet tarafından verilecek olan "sıra numarası", "tarih" ile ayrıca mübadil tarafından "beyannâme sahibinin ismi", "malın bulunduğu mahal" belirtilecekti. Bu suretle tanzim edilecek defterler ile mıntıklarda toplanacak beyannâme asılları vekâlete gönderilecekti.¹⁹ İzlenecek başka bir yöntemeye göre ise, 1912 senesinden önce İstanbul'a gelmiş olanların bir dilekçe ile İstanbul vilâyetine müracaat etmeleri ve dilekçelerinde "1912 tarihinden evvel Türkiye'ye gelmiş olduklarını", "ikâmet ettikleri mahalli", "emlâk ve arazilerinin nerelerde bulunduğunu", "doğdukları yeri" belirtmeleri; ayrıca sahip oldukları malları gösteren resmî belgeyi notere onaylattırdıktan sonra dilekçelerine ekleyerek vilâyete teslim etmeleri, ellerinde bu gibi evrak bulunmayanların ise mallarının bir listesini hazırlayarak dilekçelerine ilâve ederek birini vilâyete, diğerini ise incelenmek üzere polise vermeleri istenilmiştir. Bu vesikalar Yunan Konsolosluğu tarafından tasdik edildikten sonra²⁰ işlem tamamlanmış olacaktır. 18 Ekim 1912 tarihinden önce ve sonra Yunanistan'ı terk edenlerin mallarıyla ilgili işlemler Kasım 1924 tarihine kadar devam etmiştir. Yunanistan bu hususta elinden gelen zorluğu çıkarmış, gayr-i mübadil Türkler için *eski Yunanistan hudutlarını* ileri sürerek, Balkan Harbi'nden sonra Yunanistan'a ilhak edilen arazideki Türklerin emlâklarının protokol haricinde kaldığını iddia etmiştir.²¹

Buraya kadar mübadillere ait olan tasfiye talepnâmeleri kapsamında yer alan belgeler ve bunların içerikleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Mübadillerin mallarının miktarını ve kıymetini belirten ve Karma Komisyon'a vermek durumunda oldukları belgelerin kontrolü meselesi de, işin zor olan başka bir boyutunu oluşturmaktaydı.²²

¹⁹ *Vakit*, 24 Temmuz 1340. Örnek belge için bkz. *BCA*, 130.16.13.02/73.244.1.

²⁰ Bu tasdik işleminin sadece Yunan Konsolosluğu tarafından yapılması zorunluluğunun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu belgelerin İspanyol konsolosluğu tarafından tasdik edildiği; hatta bunun için 9 Lira gibi bir paranın alındığı, yapılan girişimler sonucunda bu miktarın dört taksit halinde ödenebilmesinin sağlandığı gazetelere yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Bkz. *Vatan*, 16 Kânunusani 1340. 15 Kânunuevvel 1924 tarihli Türkîli gazetesi mübadillerin artık belgelerini Yunan Konsolosluğu'na onaylattırmak zorunda olmadıkları haberini verirken, "Elhamdülillâh Yunan suratı görmek mecburiyetinden kurtulan mübadilleri tebrik ederiz" değerlendirmesini yapmaktaydı. Bkz. *Türkîli*, 15 Kânunuevvel 1340.

²¹ *Cumhuriyet*, 16 Teşrinisani 1340.

²² Nitekim Karma Komisyon Yunan Heyeti azalarından Pallis, gazetelere vermiş olduğu beyanatında: "beyannâmelerin bire birer sıkı bir kontrole tâbi tutulmasının pek müşkül olacağını" belirtmekteydi. Bkz. İleri, 22 Nisan 1340. Mübadele Cemiyeti yapmış olduğu bir toplantıda mübadillerin mal kayıtlarını gösteren belgelerin kontrol edilmesi amacıyla, her şehir ve kasabada üçer kişiden oluşacak bir "Tetkik-i Vesaik Komisyonu" nun oluşturulmasını teklif etmiştir. Bkz. *Vatan*, 12 Eylül 1340; *Vakit*, 12 Eylül 1340. Cumhuriyet gazetesinde yer alan habere göre, Mübadele Cemiyeti tarafından oluşturulmuş olan bu Tetkik-i Vesaik Komisyonları ve azaları şunlardı: Selanik Komisyonu: Kibar Abdurrahman, Hüsnü, İsmail, Hafız Ali, Sami, Keresteci Halil Beyler; Drama Komisyonu: Fazıl, Hasan, Kudret, İmam Ahmet Beyler; Kavala Komisyonu: Hacı Mehmet, İhsan, Ali Galip ve Mehmet Beyler; Siroz Komisyonu: Yusuf, Cevdet, Esat Beyler; Teselya Komisyonu: Resul, Abidin, Müftü Ali Efendiler; Vodina Komisyonu: Mehmet Bey Gazi; Girit Komisyonu: Mustafa ve Arif Beyler; Yanya Komisyonu: Mahmut, Agâh; Kalkış Komisyonu: Rasim; Naslıç Komisyonu: Hilmi, Kudret; Serfiçe Komisyonu: Mehmet Seyit; Kayalar Komisyonu: Abdülhalim; Kozana Komisyonu: Ömer, Efendizâde Mehmet; Florina Komisyonu: Hayrettin Beyler. Bkz. *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1340.

Beyannâmelerin incelenmesi aşamasında ilk önce, beyannâme sahibinin mübadil olup olmadığına, daha sonra ise mübadil için açılan dosyada, Karma Komisyon'dan alınan tasfiye talepnâmesinin bulunup bulunmadığına bakılmakta idi. Hazırlanmış olan beyannâmelerin ise Karma Komisyon tarafından mühürlenmiş olması gerekmekteydi. Yanlışlık eseri olarak mallarının kaydedilmediğini iddia eden mübadiller ise, ikinci bir belge tanzim ettirmek durumundaydılar.²³ Özellikle Yunanlıların uygulamış olduğu baskıdan dolayı mal bildiriminde bulunamadan yola çıkmış olan mübadiller, Emval-i Gayr-i Menkûle Kanunu'nun 2'nci maddesinde belirtilmiş olan tasarruf belgelerinden en az birini beyan etmek zorundaydılar.²⁴

Mübadillere Ait Taşınmaz Malların Kıymetlendirilmesi İşi

Taşınmaz malların kıymetlendirilmesi işiyle, kurulacak olan Karma Komisyon'un ilgilenmesi ve bu komisyonun terk edilen malların "*takdir-i kıymeti*" konusunda tam yetkili olması kabul edilmişti. Prensipde komisyonun ilgili mal sahibine, bulunduğu ülkenin hükümeti emrine bıraktığı mallara karşılık borç tutarını gösteren bir vermesi ve mübadilin gittiği ülkede, elindeki belgede gösterilen miktarda mal alma hakkına sahip olması²⁵ kabul edilmiş olmasına rağmen, taşınmaz malların tasfiyesi ve bu malların kıymetlendirilmesi işi karmaşık bir durum arz etmiştir.

Konuyla ilgili olarak çalışmalarına başlayan Karma Komisyon, 9 Aralık 1923'te Atina'da Harbiye Nezareti binasında yapmış olduğu toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'da bulunan taşınmaz malların kıymetlerini tespit etmek üzere, tâli komisyonlar teşkil edilmesini ve bu komisyonların her iki memlekette bulunan taşınmaz mallara dair kataloglar düzenlemesini kabul etmiştir.²⁶ Bununla birlikte, mübadillerce bırakılacak olan malların kıymetlerinin belirlenmesi işinin hangi esaslar doğrultusunda yapılacağına dair bir formülün bulunması, oldukça zor ve suiistimale açık bir konuydu. Nitekim Arı konuya ilişkin değerlendirmesinde, uygulama biçimi açıkça belirtilmeyen "*takdir-i kıymet*" meselesinin, komisyonlarca değişik şekillerde ele alınabileceğini, bunun ise farklı sonuçlar doğuracağını; rüşvet, adam kayırma gibi amaca ters düşen davranışların ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.²⁷

²³ Trakya İskân Müfettiş-i Sabıkı Kâzım, *İskân-ı Muhacirin Rehberi*, İstanbul 1926, s. 13-14.

²⁴ Bu belgeler şunlardı: Mübadillerin mallarına ait tapu senetleri, Kuyud-u Umumiye Müdüriyeti'nden verilen tasarruf ilmühaberleri ve kayıt suretleri, Tapu İdaresi'nden verilen geçerli resmî belgeler, Yunanistan'da tasarruf için muteber görülecek geçerli mahkeme ilâmatı, Tapu Müdüriyet-i Umumiyesi'nce tapu nizamnâmesine dayanılarak verilen belge, sipahi ve zaim senetleriyle, vergi emanetinin teşkilinden evvel mütevelliler tarafından verilen vakıf senetleri, Makedonya ve Teselya havalisinde yerli ahaliye tevzi olunmak üzere istimlâk işini gerçekleştiren mahkemelerce verilen ilâmlar, Yunan noterlikleri tarafından, Etorya ve Hiyotik Daireleri'nden verilen ve Türkiye zamanına ait kayıtlardan ihraç edilen geçerli belge, Girit Adası'nda Tasarruf Terhinat Dairesi'nce verilecek her malın cins ve miktarının ve sahibinin isminin yazılı olduğu belge. Bkz. Trakya İskân Müfettiş-i Sabıkı Kâzım, a.g.e., s. 18-19. İskân Tarihçesi'nde bu belgelerden özellikle vakıfnâme, ilâm, temessüt, zaim, terhinat ve sipahi senetleri ve fermanların tasarruf niteliğini belirlemeye yetmeyecek ihtilâflı belgelerden olduğu belirtilmektedir. Bkz. İskân Tarihçesi. a.g.e., s. 46-47.

²⁵ Mübadele Sözleşmesi Md. 8, 9, 12, 13, 14. Bkz. *BCA*, 272.0.0.12/40.40.3.

²⁶ *Vatan*, 11 Teşrinievvel 1339.

²⁷ Arı, a.g.e., s. 73.

Selanik, Kavala, Drama, Hanya ve Kandiye başta olmak üzere değişik merkezlerde kurulan tâli komisyonlar, konuyla ilgili olarak kısa sürede çalışmalarına başlamışlardır.²⁸ Bu komisyonlardan Selanik Tâli komisyonu'nda görevlendirilen İhsan Bey ile Pallis, emlakın kıymetinin tayininde esas olacak prensipleri belirlemek amacıyla Selanik'e gitmiştir.²⁹ Karma Komisyon kapsamında oluşturulan Üçüncü Encümen ise, kendisine ulaşan raporlar doğrultusunda çalışmalarını devam ettirerek, "*her iki tarafı memnun edecek kât'i bir formülün tespiti*" işiyle meşgul olmaya devam etmiştir.³⁰

Selanik Tâli Komisyonu, Türk azalardan Refet Bey ve tarafsız azalardan Widing'in katılımlarıyla çalışmalarını sürdürmüş, takdir-i kıymet hususunda birtakım esasları belirlemiştir. İhsan ve Refet Beyler *Yeni Asır* gazetesine vermiş oldukları beyanatlarında: "*Müslümanların terk edecekleri emlak ve arazinin kıymetini hakikâte en kârib bir surette takdire müsait bir usûl bulmak*" maksadıyla Selanik'te bulduklarını, burada daha önce oluşturulan heyetin, 16 bina üzerinde takdir-i kıymet hususuna dair çalışmalarını tamamladığını, arazilerin kıymetlerinin belirlenmesi için ise Langaza'ya hareket edileceğini ve burada "*tecrübe-i misâl*" olmak üzere seçilecek olan köy arazisi üzerinde yapılacak çalışmalarla "*vasatî bir kıymet tayininin mümkün olup olmayacağını*" anlamaya çalışacaklarını bildirmekte idi.³¹

Anlaşıldığına göre mallarla ilgili tasfiye işlemi iki aşamalı bir yönteme bağlanmış; ilk önce barınma sorununun çözümüne dönük olarak evlerin değerinin belirlenmesine, daha sonraki aşamada ise tarlaların, bağların, bahçelerin, ağaçların ve diğer taşınmaz malların kıymetlerinin tespiti işine yer verilmişti. Gerçekte her şeyden önce evlerin kıymetlerinin belirlenmesi, diğer yandan dönüm hesabıyla tarlaların, bağların ve bahçelerin büyüklüğünün tespiti ve bunların sayısal dökümlerinin çıkarılması ve verimlilikleri bakımından tasnife tâbi tutulması oldukça zordu. Bu mallara dayalı olarak, mübadillerin Türkiye'de mal sahibi olabilmesi on yıldan fazla bir zaman alabilirdi.³²

Karma Komisyon Türk Heyeti Reisi Tefik Rüştü Beyin gazetelere vermiş olduğu beyanattan anlaşıldığına göre, terk edilen malların kıymetlerinin tespitiyle ilgili olarak "*vahit-i emsal*" usûlü benimsenmiştir. Bu formüle göre: ilk aşamada binaların tahrir edilmiş eski kıymetleriyle, hali hazırda tahmin edilen kıymeti arasındaki yüzde nispet oranı bulunacak, altın farkı da göz önüne alınarak tahrir edilmiş kıymetine dönüştürülecekti.³³ Bu miktar "*vahit-i emsal*" olarak kabul edilecek, herhangi bir binanın takdir-i kıymeti ise, bu asgari yüzde nispetiyle tahvil edilerek bulunacaktı.³⁴ Arazilerin

²⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrinisani 1339.

²⁹ *Tanin*, 4 Kânunuevvel 1339; *Vatan*, 4 Kânunuevvel 1339; *Vakit*, 4 Kânunuevvel 1339.

³⁰ *İstiklâl*, 15 Kânunuevvel 1339.

³¹ *Vakit*, 23 Kânunusani 1340; *Tenhid-i Eşkâr*, 26 Kânunusani 1340.

³² Artı, a.g.e., s. 74.

³³ Kölemezli Murtaza anılarında bu konuda şu bilgileri aktarır: "*Nibayet Şubat ayının (1924) sonlarında muhtar İbrahim Hoca, her aileye, muhacirlik kâğıtlarını dağıttı ve berkeşe sıkı sıkı tembih etti-Bu kâğıtlardan biri, hane balkanı gösteriyor, biri aşu kâğıdınız, biri de buradaki malınızın mülkünüzü gösteriyor. Bu kâğıtta ev, abır, samanlık, ambar, değirmen, bağ-bahçe ve tarla gibi mallarınızın çeşitleri, miktarları ve altın lira olarak değerleri yazılı*". Bkz. Kölemezli Murtaza, a.g.e., s. 70.

³⁴ Meselâ bir binanın tahrir edilmiş eski kıymeti 1.000 Lira, hali hazırda tahmin edilen kıymeti 10.000 lira olsa, tahmin edilen kıymetinin altına dönüştürüldükten sonra bu iki fiyat farkı arasındaki farkın yüzde kaç

kıymetlerinin belirlenmesinde ise bir mıntıkada bulunan çeşitli arazilerin bağların, zeytinliklerin, bahçelerin metre kare olarak asgari kıymetleri bulunacak ve tasfiye esnasında aynı mıntıkada bulunan çeşitli türdeki topraklar için bu “*vahid-i emsal*” bir ölçü olarak kullanılacaktı.³⁵ Selanik, Kavala ve diğer bindirme iskelelerinde mübadillerin yığılmalarının önüne geçmek için nakliyat işine öncelik verilmiş, emlak ve arazinin kıymetlerinin tespiti meselesi, Makedonya ve Anadolu'ya ait arazi ve emlak kayıtları İstanbul Defterdarlığı'nda bulunduğundan tasfiye işi İstanbul'da yapılmak üzere sonraya bırakılmıştır.³⁶

Sonuç

Mübadillere ait tasfiye talepnâmelerinin T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire başkanlığı tarafından tasnif edilerek, “*Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnâmeleri Katalogu*” adı altında 21 cilt olarak araştırmacıların hizmetine sunulmuş olması gerçekten sevindiricidir. Tasfiye talepnâmelerinden yola çıkılarak mübadillerin kimlik bilgilerini, mesleklerini, geldikleri yerleri, Türkiye'de ilk olarak nerelere yerleştirildiklerini, sahip oldukları menkûl ve gayr-i menkûl malları ve bu mallardan yola çıkarak ekonomik güçleri hakkında çeşitli bilgiler öğrenmek mümkündür. Bütün bu bilgiler bugün, araştırmacılar için olduğu kadar, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiş bulunan mübadiller için de büyük önem arz etmektedir.

Diğer yandan 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Mukavelesi ve bu çerçevede Türkiye'ye gelen mübadillere ev, arazi, dükkân, tohumluk, ziraî araç-gereç verilerek üretici konuma getirilmeleri ve mübadillerin geldikleri yeni yurtlarında rahat ettirilmeleri gibi zor ve önemli işler, yeni Türkiye'nin karşılaştığı en büyük sorunların başında gelmekteydi. Gelen mübadillere menkûl ve gayr-i menkûl birtakım malların verilebilmesi, her şeyden önce onların Yunanistan'da bulunan mallarını doğru bir şekilde kaydettirmelerine ve bununla ilgili belgeyi beraberlerinde getirmelerine bağlı idi. Bununla birlikte Yunanistan tarafından uygulanmış olan müsadereler, Yunan taziyik ve baskısından dolayı bir kısım mübadilin mal kayıtlarına dair her hangi bir belge getirememiş olması, özellikle tasfiye talepnâmelerinin mübadillerce eksik ve yanlış doldurulması, bir kısım fırsatçı mübadilin daha fazla mal edinebilmek için yanlış ve mübalâğalı beyanlarda bulunması gibi nedenlerden dolayı, emlakın tasfiyesi muamelâtı uzun yıllar devam etmiş ve önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle mal dağıtımı esnasında kimi mübadiller beyannâmelerinde belirttikleri değer in altında mal almak zorunda kalırken, kimi mübadiller daha fazla mal edinebilmiştir. Bu gibi sorunların kaynağının öğrenilebilmesi, şüphesiz belgeler üzerinde yapılan incelemeler sonrasında daha iyi anlaşılacaktır.

nispetinde olduğu bulunacak, daha sonra da çeşitli binalara ait nispet farklarının asgari tutarı alınacaktı. Bkz. *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1340.

³⁵ *Vatan*, 15 Mart 1340.

³⁶ *Tanin*, 25 Mayıs 1340. Bu sebeple Türk azalardan İhsan Bey ile tarafsız azalardan Widing, Yunan azalardan Pallis ve Papas'tan ibaret bulunan heyet, İstanbul Tapu İdaresi'nde çalışmalarına başlamıştır. Bkz. *İleri*, 27 Temmuz 1340.

KAYNAKÇA

I. Arşivler:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

II. Gazeteler:

Abenk

Anadolu'da Yenigün

Cumhuriyet

Elveda Rumeli

Hâkimiyet-i Milliye

İleri

İstiklâl

Tanin

Tevhid-i Efkâr

Türkîli

Vakit

Vatan

III. Makale ve Kitaplar:

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923–1925)*, İstanbul, 1995.

ATUNER, Mehmet Esat, *Mübadeleye Dair Türkiye ile Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenâmeler, Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Tarafsız Aşaların Hakem Kararları*, İstanbul, 1937.

ÇELEBİ, Ercan, “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele komisyonu ve Faaliyetleri”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2006.

İskân Tarihçesi, İstanbul, 1932.

KÖLEMEZLİ, Murtaza, *Elveda Rumeli*, İzmir, 2002.

KÜMBETOĞLU, Belkıs. “Göçmenlik Mültecilik, Yeni Bir Yaşam ve Sonrası”, *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara, 1997.

Lozan Muabedenâmesi (24 Temmuz 1923), İstanbul, 1339.

MERAY, Seha L., *Lozan Barış Konferansı Tutanakları*, C. I, Takım I, Ankara, 1969.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, Ankara, 1983.

ŞAKİROĞLU, H. Mahmut, "Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihî Notlar", *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı*, (1985'ten Ayrı Basım), Ankara, 1985.

Şarkî Kârib Umûru Hakkında Lozan Konferansı (1922-1923), C. 2, İstanbul, 1340.

ŞİMŞİR, Bilâl, *Lozan Telgrafları (1922-1923)*, I, Ankara 1990

Trakya İskân Müfettiş-i Sabıkı Kâzım, *İskân-ı Mubacirin Rehberi*, İstanbul, 1926.

TÜRKER, Orhan, "Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Ahali Mübadelesinin 75. Yılı", *Tarih ve Toplum*, S. 172, Nisan 1998.

Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları, (Der: Ahmet Yavuz), I. Takım, C. I, Ankara, 1969.